

סימן א'

בעניין רוחב הסוכה (דף ג.)

פתיחה

בסימן זה נבקש לעסוק ביסודות דין רוחב הסוכה (בלשון אחרת – שטח הסוכה), במקורו של דין זה ובהיקפו. קודם שנעיין במשנה הראשונה, נקדים לומר שלכל מבנה במרחב יש שלושה ממדים: אורך, רוחב וגובה. בתחומים שונים בהלכה ישנה התייחסות לשיעור המינימלי של שלושת הממדים הללו, לדוגמה: רשות היחיד בשבת היא מבנה בגובה עשרה טפחים, ושיעור אורכו ורוחבו הוא ארבעה טפחים. שיעורו של אוהל לעניין טומאת מת הוא לפחות טפח על טפח ברום טפח.

הנה שנינו במשנה הראשונה (ב):

סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי יהודה מכשיר
ושאינה גבוהה עשרה טפחים, ושאיין לה שלוש דפנות ושחמתה מרובה
מצילתה - פסולה.

במשנה זו, הפותחת את המסכת, מציינת המשנה את הגדרות היסוד של סוכה – הגובה המקסימלי והמינימלי, מספר הדפנות ושיעור הסכך. אולם לגבי שטח הסוכה לא נאמר דבר, על אף שמסתבר מאוד שישנה מידת שטח מינימלית לסוכה. יתרה מזאת, גם במשניות הבאות בפרק הראשון אין שום זכר לשאלה מהו שטח הסוכה הנדרש, והדבר מצריך עיון.

ניתן לחדד את השאלה מתוך השוואה לדברי הרמב"ם, אשר מיד בתחילת הלכות סוכה כותב (סוכה פ"ד ה"א):

שיעור הסוכה, גובהה אין פחות מעשרה טפחים ולא יתר על עשרים
אמה, ורחבה אין פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים, ויש לו
להוסיף ברחבה אפילו כמה מילין.

כלומר יסודות המבנה הם הגובה והשטח, ולכן עליהם להימנות בראש (ולאחריהם בא דין הדפנות, אשר תוחמות את המבנה, וכמו שכתב שם בתחילת הלכה ב', "סוכה שאין לה שלוש דפנות פסולה"). יתרה מזאת, אפילו בפירוש המשניות הרמב"ם מציין כבר במשנה הראשונה גם את מידות שטח הסוכה, על אף שדין זה לא הוזכר במשנה כלל.

למעשה, בכל המסכת כולה אין איזכור מפורש לגודל הסוכה הנדרש. המקור היחיד במסכת שיש בו איזכור מסוים לגודל הסוכה הוא המשנה בסוף פרק שני, וכך שנינו שם (כ.ה.):

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לא כך היה מעשה, שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית, ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו דבר. אמרו להם בית שמאי: משם ראייה, אף הם אמרו לו: אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך.

אולם בפשטות גם משנה זו אינה עוסקת בשיעור גודל הסוכה (שלדעת בית הלל השיעור הוא "ראשו ורובו", ולדעת בית שמאי השיעור הוא "ראשו ורובו ושולחנו") אלא רק באופן שבו צריך לשבת בסוכה. וראייה חזקה לכך היא שכל המשניות במחצית השנייה של פרק שני עוסקות בחובת האדם בסוכה ולא במבנה הסוכה, בניגוד למשניות בפרק ראשון ובתחילת פרק שני, שעוסקות רק בחפצא של הסוכה. כך מבאר את המשנה גם רב נחמן בר יצחק בסוגיה בדף ג., וכך גם פשטות סוגיית הירושלמי ("ב ה"ח; ועיין פני משה שם). סוף דבר, העובדה שאף משנה במסכת אינה עוסקת במפורש בגודל הסוכה הנדרש (אף שמסתבר מאוד שישנו גודל כזה) היא לכאורה מתמיהה עד מאוד.

המקום הראשון שבו מופיעה הגדרה מפורשת של גודל הסוכה הוא רק בסוגיית הגמרא, וכך שנינו (ג.):

אמר רב שמואל בר יצחק: הלכה, צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו.

דהיינו, רב שמואל בר יצחק קובע שיעור לשטח הסוכה, והוא שיעור של ראשו רובו ושולחנו. הסוגיה מאריכה בכירור דבריו (האם הוא פוסק כדעת בית שמאי, והאם אכן נחלקו בית שמאי ובית הלל בנקודה זו), ולמסקנה מבאר מר זוטרא את המשנה בדף כח. בדרך של חסורי מחסרא, כך שבית שמאי ובית הלל נחלקו בתרתי:

א. נחלקו בסוכה גדולה, כלומר בצורת הישיבה, האם מותר לשבת בסוכה כאשר השולחן נמצא בבית. ב. נחלקו בסוכה קטנה, כלומר בגודל הסוכה, האם הסוכה צריכה להחזיק רק את ראשו ורובו או גם את שולחנו.¹

גם סוגיה זו מצטרפת כמובן לכל מה שהקשינו לעיל, מדוע דין כל כך יסודי בהלכות סוכה צריך להיות 'נסתר' בתוך חסורי מחסרא במשנה.

קושיות נוספות

קודם שנעיין בדברי רבותינו הראשונים בסוגיה נבקש להעיר עוד שתי הערות נוספות על שיעור שטח הסוכה, כפי שפסק רב שמואל בר יצחק.

ראשית, כל השיעורים הנקובים במסכת לגבי סוכה הם שיעורים אובייקטיביים שאינם תלויים באדם היושב בסוכה – עשרים אמה, עשרה טפחים, שלוש דפנות, חמתה מרובה מצילתה וכו'. לעומת זאת, שיעור שטח הסוכה, "ראשו ורובו", הוא בפשטות שיעור סובייקטיבי התלוי באדם היושב בסוכה – הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו.²

1 כך הוא נוסח המשנה לפי דברי מר זוטרא: "מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי אומרים לא יצא, ובית הלל אומרים: יצא. ושאינה מחזקת אלא כדי ראשו ורובו בלבד, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין".

2 הנה רובם המוחלט של שיעורי תורה הם שיעורים השווים לכל, כדוגמת כזית וכביצה, אמה וטפח. אולם מצינו כמה שיעורים היוצאים מן הכלל ונקבעים לפי הגדרה סובייקטיבית: שיעור הקטורת ביום הכיפורים הוא "מלוא חופניו", והגמרא (יומא מז.) מציינת שם בפירוש "הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו". גם שיעור השתייה לעניין חיוב כרת ביום הכיפורים הוא "מלוא לוגמיו", שהוא שיעור סובייקטיבי המשתנה מאדם לאדם (שם עג:). אך כאמור ברור ששיעורים אלו הם יוצאי דופן ביחס לכלל השיעורים שקבעה התורה.

נקודה זו מתחדדת בעזרת השוואה לדעת רבי (תוספתא סוכה פ"ב ה"ב; הובאה בגמרא בדף ג. ובדף ז:), החולק על בית שמאי ובית הלל וסובר ששטח הסוכה המינימלי הוא ארבע אמות על ארבע אמות. מלבד המחלוקת ביניהם מהו הגודל הנדרש, הרי שלפי דבריו גם שיעור השטח הוא שיעור אובייקטיבי, בדומה לכל שיעורי סוכה האחרים. ואם כן יש לשאול, מדוע לדעת בית שמאי ובית הלל שיעור שטח הסוכה הוא שיעור סובייקטיבי?

שנית, מדוע כלל לא נזכר בגמרא השיעור המקסימלי של שטח הסוכה? קושי זה מתחדד מתוך השוואה לדין גובה הסוכה, שלגביו נאמר בפירוש במשנה הראשונה הן את השיעור המינימלי – עשרה טפחים, והן השיעור המקסימלי – עשרים אמה. כך עולה גם מתוך השוואה לרמב"ם, שמתייחס בפירוש לשיעור המקסימלי של שטח הסוכה, וזה לשונו (שם): "ורוחבה אין פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים, ויש לו להוסיף ברוחבה אפילו כמה מילין". הרי שהרמב"ם ראה לנכון לכתוב בראש ההלכות את השיעור המקסימלי של שטח הסוכה (שלדעתו אינו מוגבל), ומדוע המשנה והגמרא לא זכרו מזה דבר.³

תמצית הדברים, הקשינו שלוש קושיות לגבי שיעור שטח הסוכה: ראשית, מדוע השיעור לא נזכר מפורשות במשנה, שנית, מדוע השיעור שניתן – 'ראשו ורובו' – הוא שיעור סובייקטיבי, ושלישית, מדוע לא ניתן שיעור מקסימום לשטח הסוכה.

מחלוקת הרי"ף והגאונים

כאמור, לפי מסקנת הסוגיה עולה שישנן שתי מחלוקות בין בית שמאי ובין בית הלל: א. שיעור סוכה קטנה (מחזקת ראשו ורובו או מחזקת ראשו רובו ושולחנו). ב. האם בסוכה גדולה מותר לאדם לשבת בתוך הסוכה כאשר שולחנו נמצא בתוך הבית, או שאסור, כי חיישנן שיימשך אחר שולחנו. במחלוקת הראשונה הכריע רב שמואל בגמרא שהלכה כדעת ב"ש, שגודל הסוכה המינימלי הוא ראשו רובו ושולחנו. אולם במחלוקת השנייה הוא לא הכריע בפירוש, ונחלקו בדבר רבותינו הראשונים.

3 ואכן, רבים שאלו על הרמב"ם איה מקורו, שהרי כאמור דבר זה לא נזכר בפירוש בגמרא, עיין ביאור הגר"א סימן תרל"ד סעיף א'.

הרי"ף כותב (ג. באלפס): "ואסיקנא דבתרתי פליגי... והלכה כבית שמאי בתרוייהו, דחד טעמא ניהו". מבואר שהרי"ף הכריע גם בסוכה גדולה כדעת ב"ש, ונימוקו הוא שהואיל ורב שמואל פסק בסוכה קטנה כדעת בית שמאי, ושורש שתי המחלוקות אחד הוא, לכן בהכרח לפסוק כדעת בית שמאי גם ביחס לסוכה גדולה. בגמרא (ג.) נאמר שטעם האיסור בסוכה גדולה לדעת בית שמאי הוא שמא ימשך אחר שולחנו, ומדברי הרי"ף עולה שגם בסוכה קטנה סיבת הפסול היא גזרה שמא ימשך אחר שולחנו. וכך הוא כותב בפירושו בסוגיה בדף ז. (ה. באלפס), וכן ביארו בדעתו חלק מהראשונים.⁴

אולם יש מרבותינו הגאונים שחלקו על הרי"ף וסברו שיש לפצל בין המחלוקות.⁵ לכן, על אף שבסוכה קטנה נפסקה הלכה כדעת בית שמאי, והסוכה צריכה להחזיק ראשו רובו ושולחנו, הרי שבסוכה גדולה לא נפסק בפירוש כבית שמאי, ואם כך חוזרים לכלל הרגיל שהלכה כבית הלל, ולכן מותר לאדם לשבת בסוכה גדולה כאשר שולחנו בתוך הבית, ולא גוזרים שמא ימשך אחר שולחנו. ויש להתבונן מה ישיבו הגאונים לטענת הרי"ף שחד טעמא הוא.

ביאור שיטת הגאונים

אפשרות אחת המובאת בראשונים היא שאמנם שורש שתי המחלוקות אחד הוא – גזרת שמא ימשך, אך עדיין יש מקום לפצל ביניהן, מפני שבסוכה קטנה החשש

4 הרי"ף (שם סוד"ה הלכה) והריטב"א (ג. ד"ה אבל). גם הרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ח) והמחבר (סימן תרל"ד סעיף ד') פסקו כדעת הרי"ף, שהלכה כבית שמאי בתרוייהו. וגם בדעתם ביארו המפרשים שטעם שתי המחלוקות אחד הוא, גזרה שמא ימשך אחר שולחנו (כך כותב רבנו מנוח על הרמב"ם שם, וכן איתא בביאור הגר"א על השו"ע שם). לקמן נעיין עוד בדעת הרמב"ם.

עוד נבקש לציין כאן לדברי הרמב"ן במלחמות (ג: ד"ה ומה שכתב), שבתחילת דבריו נראה שביאר את טעם הרי"ף כמו הראשונים שהזכרנו, דהיינו כגזרת חכמים שמא ימשך אחר שולחנו. ברם, בהמשך דבריו הוא כותב "שכל שאינה ראויה לאכילה כדרכה ולכל מילי דסוכה אינה סוכה", ומשמע שזהו פסול דאורייתא בחפצא של הסוכה, והדברים צריכים בירור. עיין ביאור הלכה סימן תרל"ד סעיף ד' ד"ה אפילו, ובשער הציון שם ס"ק ז, מה שהעיר בדעת הרמב"ן.

5 כך דעת הרי"ף גיאת (הביאורו הרי"ף על הרי"ף יג. באלפס, ד"ה גמ', והריטב"א ג. ד"ה אבל בפלוגתא) ורב עמרם גאון (הובא בתוספות ג. ד"ה דאמר), וכן דעת בעל המאור (ג: באלפס).

שמא יימשך גדול יותר, משום שכאשר האדם רוצה לאכול ואין באפשרותו להכניס את השולחן אליו, שהרי היא מחזקת רק ראשו ורובו, הוא יימשך אחר השולחן. אך בסוכה גדולה האדם יכול להכניס את השולחן אליו לסוכה, ולכן לא חוששים שמא יימשך אחר שולחנו (ראה הר"ן שם ד"ה גמ'). לפי כיוון זה אין בעצם מחלוקת מהותית בין הרי"ף לגאונים בהבנת סיבת הפסול בסוכה קטנה.

אפשרות שנייה נעוצה בביאור הסוגיה בדף ז', וכך שנינו שם:

אמר אביי: רבי, ורבי יאשיה, ורבי יהודה, ורבי שמעון ורבן גמליאל, ובית שמאי, ורבי אליעזר, ואחרים, כולהו סבירא להו: סוכה דירת קבע בעינן... בית שמאי - דתנן; מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין.

דהיינו, לדעת אביי שורה של תנאים אוחזים בדעה עקרונית אחת, שהסוכה צריכה להיות דירת קבע ולא דירת עראי, ובשל כך רף הדרישות ממבנה הסוכה הוא גבוה יותר. בתוך אותה שורת תנאים מונה אביי גם את בית שמאי בסוגיית סוכה קטנה דנן.

מדברי אביי עולה שלדעתו סיבת הפסול בסוכה קטנה אינה גזרת חכמים שמא יימשך, אלא העובדה שבית שמאי דורשים סוכת קבע, וסוכה שאינה מחזקת ראשו רובו ושולחנו אינה סוכה קבע. הסבר זה מנוגד לביאורו של הרי"ף, ואם כך מובנת סברת הגאונים לחלק בין סוכה קטנה לגדולה, אשר כאמור לדעת אביי אינן כלל חד טעמא.

ברם, להלכה מוסכם מסוגיות רבות כי סוכה דירת עראי בעינן,⁶ ואם כך לפי דברי אביי אנו אמורים לפסוק כבית הלל, שהסוכה צריכה להחזיק רק ראשו ורובו (בלא שולחנו), זאת בניגוד לפסיקתו של רב שמואל, הפוסק להלכה בסוכה קטנה כדעת

6 כך עולה לדוגמה מהסוגיה ביומא (י). לגבי חיוב סוכה במזוזה, האומרת שלדעת חכמים סוכה פטורה מן המזוזה כי זו דירת עראי, וכן הלכה. וכן עולה מהסוגיה לקמן (כג'): לגבי סוכה העומדת ברוח מצויה ואינה עומדת ברוח שאינה מצויה, שלדעת רבי עקיבא כשרה כי סוכה דירת עראי בעינן, וכן הלכה, ועוד רבים.

יותר מכך, ישנו כלל המובא בראשונים בשם הגאונים בכמה מקומות בש"ס, שבכל מקום שנאמרה "שיטה", דהיינו שורת חכמים אוחזים בשיטה אחת – דעתם דחוויה מן ההלכה (ראה בעניין זה רמב"ן במלחמות, סוכה ג: ד"ה ומה שכתב; ר"ן ג. באלפס ד"ה אמר אביי; ר"ן קידושין כו: באלפס ד"ה מתני'; ועיין עוד מאירי סוטה ל. ד"ה אע"פ).

בית שמאי, וממילא ישנה סתירה בין הלכה להלכה. ואם כך, כפי שאומר הרמב"ן במלחמות (ג: באלפס), "לא מצינו את ידינו ואת רגלינו בבית המדרש".

האפשרות הפשוטה ליישוב העניין היא לדחות לחלוטין את דברי אב"י בביאור טעמם של בית שמאי, ולשוב לביאורו של הרי"ף שטעמם הוא משום גזרה, וכך נוקט הרמב"ן (שם). אלא שלפי זה לא מסתבר לפצל בין סוכה גדולה לקטנה, ואם כך לשיטת הגאונים הדרא קושיא לדוכתא.

וליישב את שיטת הגאונים כתב הר"ן (שם):⁷

ונהי דקיימא לן כרבנן דאמרי סוכה דירת עראי בעינן, אפילו הכי קיימא לן בהא כב"ש דקצת קביעותא בעינן שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, דאי לא דירה סרוחה היא. הלכך סוכה גדולה וסוכה קטנה תרי טעמי נינהו.

לכאורה אוהז הר"ן את החבל בשני קצותיו: מחד הוא מודה שהלכה כחכמים, שסוכה היא דירת עראי, ומאידך הוא פוסק בבית שמאי כביאורו של אב"י שסוכה היא דירת קבע. הפתרון שהוא מציע לכך הוא שעל אף שהסוכה היא דירת עראי, בכל זאת קצת קביעותא בעינן. כמובן שהקושי בפתרון זה בולט, לא רק מפני שבשום מקום בגמרא לא נמצא גדר ממוצע של "קצת קביעותא" כדעה שלישית בסוגיית סוכה דירת קבע או סוכה דירת עראי, אלא בעיקר מפני שבפשטות שאלת קבע ועראי היא שאלה מהותית לא כמותית.⁸

7 וכעין זה מצינו גם בחידושי הריטב"א שם.

8 נוסף על כך, הדין של "דירה סרוחה" שאותו הביא הר"ן כביסוס להגדרה "קצת קביעותא", נאמר בגמרא על ידי רבא, אשר סובר במובהק שלהלכה סוכה דירת עראי בעינן (כך הוא מבאר בסוגיה בדף ב. את פסול המשנה של סוכה הגבוהה מעשרים אמה, וכן ביומא דף י: הוא מבאר כך את הטעם שחכמים פוטרם סוכה מחיוב מזוזה), ואם כן כיצד ניתן לומר לדעתו שבעינן "קצת" דירת קבע.

דירה סרוחה

כדי ליישב את דברי הר"ן נבקש לעיין בדין דירה סרוחה. כך שנינו בגמרא (ה):

היתה גבוהה מעשרים אמה, והוצין יורדין בתוך עשרים אמה, אם צילתם מרובה מחמתם כשרה ואם לאו פסולה. היתה גבוהה עשרה טפחים והוצין יורדין לתוך עשרה, סבר אביי למימר אם חמתם מרובה מצלתם כשרה. אמר ליה רבא: הא דירה סרוחה היא, ואין אדם דר בדירה סרוחה.

בפשטות סברת אביי מובנת – דין סוכת עשרה טפחים שווה לדין סוכת עשרים אמה. לכן, כשם שבסוכה הגבוהה מעשרים אמה, אם יש הוצין שחמתם מרובה מצילתם (ובשל כך הם אינם נחשבים חלק מהסכך) הם לא ממעטים מגובהה (ולכן היא נותרת פסולה), כך גם בסוכה הגבוהה עשרה טפחים, אם חמת ההוצין מרובה מצילתם הם אינם נחשבים סכך ואינם ממעטים מגובה הסוכה, ולכן היא כשרה. רבא חולק על דברי אביי בטענת "דירה סרוחה", ויש להבין את כוונתו. לכאורה רבא אמור לקבל את העובדה שהוצין שחמתם מרובה מצילתם אינם נחשבים סכך, ואם כך יש להבין מדוע הם ממעטים משיעור הסוכה ופוסלים אותה.

אפשר להציע כי לדעת רבא הליקוי של הוצין היורדין אינו במבנה הסוכה אלא באפשרות הישיבה בה, ובלשון אחרת, הליקוי הוא לא בחפצא של הסוכה אלא בגברא היושב בתוכה. לכן רבא לא מסתפק באמירה שסוכה כזו היא דירה סרוחה, אלא שב ומדגיש ש"אין אדם דר בדירה סרוחה", כלומר: אובייקטיבית זו דירה, אך האדם אינו יכול לדור בה ולכן זו סוכה פסולה. חיזוק לדבר ניתן להביא מפירושו של רבנו יונתן מלונגיל שם:

האי דירה סרוחה היא, שהרי אין יכול לעמוד בתוכה אפילו מיושב, לפי שההוצין יורדין ופוצעין את מוחו ונוקרין את עיניו.

מבואר בדבריו שהבעיה בדירה סרוחה איננה מצד הדירה עצמה אלא מצד חוסר היכולת של הגברא להיות בתוכה.

9 וכן כתב המאירי (ד"ה היתה גבוהה עשרה): "דירה סרוחה היא וכל שאין בסוכה זו דירה שלא בתחת ההוצים בשיעור שבעה טפחים פסולה שהרי ההוצין טופחין על פניו ומצערין אותו".

לאור זאת אפשר לשוב ולהסביר גם את דברי הר"ן לגבי שיעור ראשו ורובו וגדר "קצת קביעותא". דהיינו, באמת אנו פוסקים שסוכה דירת עראי בעינן לחלוטין. אולם גדר זה הוא רק מצד המבנה, שיכול ואף צריך להיות מבנה עראי. אך בצד זה ישנה דרישה נוספת, שהסוכה תהיה מקום הראוי למגורי אדם. לכן על אף שמצד דרישות המבנה היה ניתן להסתפק במבנה מצומצם מאוד, הרי מצד החובה למקום הראוי לישיבת האדם, דירה סרוחה פסולה. לאור זאת נוקטים הגאונים שסוכה המחזקת רק ראשו ורובו אף היא דירה סרוחה, ומשום כך היא פסולה. לדעתם, זהו טעמם של בית שמאי שפסקו שצריכה שתהיה מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. נמצא, שכאשר הר"ן מחדש שישנה דרישה ל"קצת קביעותא", אין כוונתו למושג "סוכה דירת קבע", המגדיר את מבנה הסוכה, אלא לדרישה שהסוכה צריכה להיות ראויה למגורי אדם, ולאפשר לו קביעות מסוימת בתוכה.

יישוב הקושיות

הנה לפי דברינו, שגדר "מחזקת ראשו ורובו ושולחנו" הוא חיוב מצד ישיבת הגברא ולא מצד מבנה הסוכה, מתורצות היטב כל שלוש השאלות שהצגנו בפתיחה הסימן, דבר דבור על אופניו.

ראשית, מובן מדוע זהו גדר סובייקטיבי – "ראשו ורובו ושולחנו", הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו, בשונה מכל שאר מידות הסוכה, מפני שבאמת בשונה משאר כל המידות, דרישה זו אינה קשורה למבנה הסוכה אלא רק לכך שלאדם היושב בה תהיה אפשרות מגורים סבירה בסוכה. לכן, אדם שמידות גופו קטנות – די לו בסוכה קטנה, ואילו אדם שמידות גופו גדולות – עליו לדאוג לסוכה ההולמת את מידותיו, כדי שיוכל לשבת בה בצורה סבירה. שנית, מובן מדוע בשונה מהגדרת גובה הסוכה, אין לרוחב הסוכה שיעור מקסימום, כי כאמור בעצם כלל אין שיעור לרוחב הסוכה, לא למעלה ולא למטה, אלא רק ישנו תנאי שהסוכה לא תהיה דירה סרוחה, דהיינו מחזקת ראשו ורובו ושולחנו, וכמו שנתבאר.

ושלישית – וזה העיקר – מובן מדוע המשנה השמיטה הלכה זו, שהרי כל המשניות בפרק הראשון עוסקות במידות הסוכה מצד המבנה, ואילו דין זה אינו כלל דין במבנה הסוכה אלא הוא חיוב מצד ישיבת האדם.¹⁰ והדברים מבוארים.

10 כמו כן מובן לפי זה מדוע פיצלו הגאונים בין שתי המחלוקות, שלגבי שיעור סוכה

אכן, גם לשיטת הרי"ף וסיעתו, שנקטו שדין ראשו רובו ושולחנו הוא גזרת חכמים – מובן מדוע הוא לא נזכר במשנה הראשונה, שהרי משנה זו עוסקת במידות הסוכה מן התורה, ואילו לשיטת הרי"ף בית שמאי מודים שמן התורה די בסוכה קטנה יותר, ולכן לא נשנה שם שיעור זה.¹¹ אך בניגוד לשיטת הגאונים, לא מובן מדוע לשיטת הרי"ף חכמים לא גדרו שיעור זה בטפחים כמו שאר שיעורי סוכה, אלא רק בראשו ורובו. וביותר קשה לפי מה שכתב הרי"ף עצמו, ששיעור ראשו רובו ושולחנו שווה בדיוק לשבעה טפחים על שבעה טפחים, אם כן לא מובן מדוע לא הזכירו זאת בית שמאי ובית הלל בדבריהם, ואף רב שמואל בר יצחק לא הזכיר זאת כלל. והדברים עדיין צריכים בירור.

סיכום

ראינו אם כן שנחלקו הרי"ף והגאונים האם שיעור רוחב הסוכה הוא שיעור מדרבנן מחשש שמא ימשך, או שמא הוא שיעור מדאורייתא מטעם דירה סרוחה שהאדם לא יכול לשבת בתוכה. ממחלוקת זו נובעות כמה נפקא מינות, ונציג אותן בקצרה:

א. כמי יש לפסוק בסוכה גדולה - לדעת הרי"ף, ששיעור סוכה קטנה נקבע מחשש שמא יימשך, ממילא חד טעמא הוא ויש לפסוק כבית שמאי גם בסוכה גדולה,

קטנה פסקו כבית שמאי, שהסוכה פסולה, משום שאם אינה מחזקת אף את שולחנו הסוכה נחשבת דירה סרוחה שלא ראוייה למגורים. אולם לגבי סוכה גדולה פסקו כבית הלל, שאף אם שולחנו בבית יצא, ולא חוששים שמא יימשך אחר שולחנו.

11 שיעור רוחב הסוכה המינימלי מן התורה אליבא דהרי"ף אינו מבואר בשום מקום, ויש בכך מן התימה. הביאור הלכה (סימן תרל"ד סעיף א' ד"ה פסולה) כותב שלדעת הרי"ף "מן התורה די בראשו ורובו, שהוא שיעור ו' על ו' ", ושנה דבריו שם בסעיף ד' בביאור הלכה סוד"ה אפילו. כך עולה גם מדברי הערוך לנר (ג. ד"ה ודע דלטעם הרי"ף). ואולי ניתן לחדש באופן אחר, שלשיטת הרי"ף אכן אין כלל שיעור מן התורה לרוחב הסוכה, והגדר הוא שכל זמן שהאדם יכול להיכנס לסוכה הוא יוצא בכך ידי חובה (למעשה שיעור זה עניינו הוא "ראשו ורובו", אלא שאין זה גדר אובייקטיבי אלא גדר סובייקטיבי, וממילא מי שמידות גופו קטנות אפילו מו' על ו' יוצא ידי חובה מן התורה בסוכה כזו). וממילא מובן מדוע שיעור זה אינו מוזכר במשנה.

עוד נעיר כי הבנה זו, שלשיטת הרי"ף השיעור מדאורייתא קטן מז' על ז', אחזו בה רבותינו הראשונים, הרי"ן והריטב"א, וכן גדולי האחרונים, בית הלוי (ח"ג סימן נ"ג), האבני נזר (או"ח תע"ט), רעק"א שיובא להלן והביאור הלכה הנזכר. אולם לחזו"א (או"ח סימן ק"נ ס"ק ג) יש דרך אחרת בביאור שיטת הרי"ף, עיין בדבריו שם ואכמ"ל.

וגוזרים שמא יימשך אחר שולחנו. לעומת זאת לפי הגאונים, שהטעם לשיעור סוכה קטנה הוא דירה סרוחה, אזי בסוכה גדולה חוזרים לכלל שהלכה כבית הלל, ולא גוזרים שמא יימשך אחר שולחנו.

ב. רמת הדין (דאורייתא או דרבנן) - לדעת הרי"ף, ששיעור רוחב הסוכה המינימלי כולל את שולחנו גזרה שמא יימשך, מבואר שמן התורה סוכה זו כשרה, והפסול הוא רק מדרבנן. ברם לפי הגאונים, שסוכה שלא ניתן להכניס בה את שולחנו אינה ראויה לדירה, משמע שהסוכה פסולה מן התורה. לכן במקום שאין סוכה אחרת, לדעת הרי"ף אפשר שישב בסוכה זו כדי שעל כל פנים יצא ידי חובה מן התורה, ואילו לדעת הגאונים אין בזה טעם, משום שכלל אין זו סוכה.¹²

ג. שתי סוכות - כתב מרן הגרעק"א (תוספות רעק"א על המשניות פ"ב אות י"ד), שאם אדם יושב בסוכה קטנה המחזקת ראשו ורובו, ושולחנו מונח בסוכה אחרת גדולה, תהיה בזה נפ"מ בין הרי"ף לגאונים. לשיטת הרי"ף יצא בכך ידי חובה, מפני שגם אם יימשך אחר שולחנו עדיין יהיה בתוך סוכה כשרה, אולם לפי הגאונים, שעצם הסוכה שאינה מחזקת שולחנו פסולה כדירה סרוחה, שוב לא מהני מה ששולחנו נמצא בסוכה אחרת, ולא יצא ידי חובה.¹³

שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ח):

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך ביתו או חוץ לסוכה ואכל הרי זה אסור, וכאילו לא אכל בסוכה עד שיהיה שולחנו בתוך הסוכה, גזרה שמא ימשך אחר שולחנו, ואפילו בסוכה גדולה.

12 עיין לקמן סימן י"א, מה שכתבנו באריכות בעניין קיום מצוות דאורייתא בפסולי דרבנן.

13 אפשר כמובן לדון בדבריו הקדושים ולומר שגם לשיטת הרי"ף, אף שחכמים פסלו סוכה זו שמא יימשך, הרי אחר שחכמים כבר פסלו סוכה זו, שוב היא פסולה בחפצא, ולכן גם אם במקרה מסוים זה אין חשש עדיין יש מקום לאסור. על כל פנים, אם נמשיך את קו המחשבה שלו יוצא בעצם שהמחלוקת אינה רק בשאלה של רמת הדין (דרבנן מול דאורייתא, ונפ"מ לדיעבד או לספק), אלא גם בשאלה האם כאשר הסוכה אינה מחזקת שולחנו הליקוי קיים כבר בהווה או שמא הוא רק חשש עתידי. ודו"ק.

מבואר מדבריו שהבין שהחובה ששולחנו של אדם יהיה בתוך הסוכה היא גזרת חכמים שמא יימשך, ולכן פסק זאת גם בסוכה קטנה וגם בסוכה גדולה, והיינו כשיטת הרי"ף לחלוטין, ואכן כך כתב רבנו מנוח (שם).

אולם בתחילת הלכות סוכה (פ"ד ה"א) כתב הרמב"ם:

שיעור הסוכה גבהה אין פחות מעשרה טפחים ולא יתר על עשרים אמה, ורחבה אין פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים, ויש לו להוסיף ברחבה אפילו כמה מילין. היתה פחותה מעשרה או משבעה על שבעה או גבוהה מעשרים אמה כל שהוא הרי זו פסולה.

פשטות דבריו מורה שסוכה שאינה בגודל שבעה על שבעה פסולה מדאורייתא, כמו סוכה הגבוהה מעשרים אמה והפחותה מעשרה טפחים, שהרי כרכם יחד. והדבר צריך עיון, כיצד הרמב"ם מזכי שטרא לבי תרי, שבפרק ו' פסק כשיטת הרי"ף ואילו בפרק ד' משמע שפסק כשיטת הגאונים.

ביאור ראשון

הנה היה אפשר ליישב שאמנם לדעת הרמב"ם שיעור שבעה טפחים הוא מגזרת חכמים, כדעת הרי"ף, אלא שמכיוון שחכמים קבעו את הגזרה היא הפכה להיות כל כך אלימתא עד שלא יוצאים בפחות מכך ידי חובה מדאורייתא, וכשיטת התוספות (סוכה ג. ד"ה דאמר) שביארו את דברי בית שמאי לרבי יוחנן החורני "לא קיימת מצות סוכה מימין", דהיינו שגזרת חכמים מפקיעה את דין התורה, וכשעבר עליה לא קיים את מצוות סוכה אפילו מן התורה.¹⁴

אך לענ"ד קשה לכאור כך את דעת הרמב"ם משתי סיבות. ראשית, משום שלא משמע כך בפרק ו', שם כתב הרמב"ם רק "הרי זה אסור וכאילו לא אכל בסוכה", בעוד לפי שיטת התוספות לא היה לו לומר "כאילו", שהרי הוא באמת לא אכל בסוכה. שנית, גם אם נאמר שהרמב"ם סובר כדעת התוספות, שבמצב כזה לא

14 זאת בניגוד לדעת הר"ן והריטב"א בדף כח. שביארו שכוונת בית שמאי באמרם "לא קיימת מצות סוכה מימין" היינו לא קיימת כתיקונה, אך מן התורה בוודאי שגם לאחר הגזרה יוצא ידי חובה. ועיין בספר דברי ירמיהו על הרמב"ם (פ"ד ה"א) שאכן כתב לבאר כן ברמב"ם.

יצא ידי חובה מן התורה, ברור שזהו רק דין בגברא, היינו שהפקיעו מן האדם את מצוות קיום הסוכה, אך לא בחפצא, כלומר שעדיין יש על הסוכה הזו שם סוכה (למשל לעניין שעצי סוכה אסורים בהנאה כל שבעה וכדומה), ואילו מדברי הרמב"ם בפרק ד' משמע שסוכה שאינה בגודל של שבעה על שבעה אינה סוכה, כלומר שזהו פסול בחפצא.

שני דינים

הנה רבנו המבי"ט (קריית ספר סוכה, פ"ד) כתב שהמקור לדין שבעה על שבעה לדעת הרמב"ם הוא הלכה למשה מסיני. ואם כן כמובן שלא ניתן לומר שזו גזרה. אלא שלפי דבריו קשה מאוד מדוע בפרק ו' מבואר שזו גזרה, וכמו שכתב שם רבנו מנח.

כדי ליישב את הדברים יש לשים לב לשינוי לשון הנמצא בדברי הרמב"ם. הנה בפרק ד' הזכיר הרמב"ם את השיעור של שבעה על שבעה, בעוד בפרק ו' הוא הזכיר את השיעור של ראשו רובו ושולחנו, ויש להבין מדוע לא הזכיר הרמב"ם בשני המקומות את אותו השיעור. עוד יש לעורר שבפרק ו' כתב הרמב"ם "מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך ביתו או חוץ לסוכה ואכל הרי זה אסור", ומשמע שדין זה של השולחן נאמר רק בעת האכילה ולא בזמן אחר (וזה מסתבר לאור החשש של שמא יימשך אחר שולחנו, היינו מפני שמאכלו נמצא שם), ואילו בפרק ד' לא הזכיר זאת כלל, ומשמע שזהו דין כללי הנוהג בכל עידן ועידן.

עוד נבקש לומר, שההשוואה בין שני השיעורים הללו, "ראשו רובו ושולחנו" מחד ו"שבעה על שבעה" מאידך, כלל לא נזכרת בגמרא או בירושלמי. מקור השוואה זו הוא רק בדברי רבותינו הראשונים ומנא לן שגם הרמב"ם סובר כך.¹⁵

15 ראש הראשונים האוחז בדעה זו המשווה בין השיעורים הוא רבנו הרי"ף (יג. באלפס), ועמו גם הרא"ש (פ"א סימן א') וראשונים נוספים.

בשולי הדברים נעיר כי החישוב שמציגים רבותינו הראשונים כדי להשוות בין שני השיעורים, אינו חישוב כה פשוט. ונבאר: הראשונים קושרים את סוגיית הבבלי בדף ז: (סוגיית סוכה עגולה) האומרת שגברא באמתא יתיב, ואמה היא ששה טפחים יחד עם דברי הירושלמי (פ"ב ה"ח) האומר ששולחנו של אדם הוא טפת, ובסך הכול שבעה טפחים. אולם מלבד הקושי שבחיבור שני התלמודים יחד, עצם החישוב אינו מובן, שהרי אם גברא באמתא יתיב, אזי מקומו הוא ששה על ששה, ואם נוסיף לזה שולחנו טפת, ייצא לכאורה שבעה על ששה, ולא שבעה על שבעה, וכבר עמדו בזה רבים מן האחרונים, עיי' בפירוש הון עשיר על המשנה (פ"א מ"א) ובדברי המשנה ברורה בשער

לאור זאת נרצה לחדש בס"ד שלדעת הרמב"ם יש כאן שני דינים חלוקים. דין אחד הוא דין עצמי בהגדרת גודל הסוכה, ושיעורו הוא שבעה על שבעה, וכמו כל שאר השיעורים הקובעים את גודל הסוכה כגון עשרים אמה ועשרה טפחים, גם שיעור זה אינו תלוי כלל בגודלו של האדם. מקורו של שיעור זה הוא הלכה למשה מסיני, כמו שכתב הקרית ספר.¹⁶

אך מלבד דין זה סובר הרמב"ם שיש דין נוסף העוסק באדם שאוכל בסוכה ושולחנו נמצא בתוך הבית, ובזה נחלקו בית שמאי לבית הלל במחלוקת כפולה, הן לגבי סוכה קטנה שאינה מחזקת אלא "ראשו רובו" (שאינן אפשרות להכניס לתוכה את שולחנו) והן לגבי סוכה גדולה (שיש אפשרות להכניס לתוכה את שולחנו). בשתי המחלוקות הללו פוסק הרמב"ם כדעת בית שמאי, שחוששים שמא יימשך אחר שולחנו, וכדעת הרי"ף, וזה מה שכתב הרמב"ם בפרק ו'.

נמצא שלדעת הרמב"ם, דין זה של "שמא יימשך" אינו מגדיר כלל את שיעור הסוכה, אלא הוא רק דין באופן וצורת אכילת האדם בסוכה. לכן זהו שיעור סובייקטיבי, הקטן לפי קוטנו והגדול לפי גודלו, ולא שיעור אובייקטיבי (בניגוד לכל שיעורי

הציון (סימן תרל"ד ס"ק א). על כל פנים בהחלט ניתן לומר שהרמב"ם לא קיבל את החיבור בין שני השיעורים הללו, ודוק.

יתרה מזאת, מדברי רש"י בשני מקומות (ג. ד"ה ורבי יהודה, טז: ד"ה ומוקי לה) מוכח שגם הוא לא קיבל את ההשוואה שערכו הרי"ף והרא"ש בין שיעור "ראשו רובו" ושולחנו לשיעור "שבעה על שבעה", ומדבריו שם משמע שרק "ראשו רובו" בלא שולחנו הוא שיעור שבעה על שבעה, וממילא ראשו רובו ושולחנו הוא שיעור גדול יותר.

16 עוד נוסף שבניגוד לדעת הרי"ף והרא"ש, הסוברים ששיעור ראשו רובו (דהיינו דעת בית הלל) קטן משיעור שבעה על שבעה, הרי שלדעת הרמב"ם שיעור ראשו רובו שווה לכל הפחות לשיעור שבעה על שבעה, ומעולם לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בשיעור שבעה על שבעה שהוא השיעור המינימלי לסוכה, וזה מה שכתב הרמב"ם בפרק ד'. אפשר להביא לראיה לכך ששיעור שבעה טפחים הוא שיעור דאורייתא שאינו תלוי בישיבת האדם מסוגיית החוטט בגדיש (טז), שם נאמר במשנה שהחוטט בגדיש סוכתו פסולה, ומחדש רב הונא שאם לפני שחטט היה אוויר בגובה טפח על פני שבעה טפחים וחטט את כל השאר – הסוכה כשרה, מפני שיש עליה כבר שם סוכה מעיקרא (ולכן אין בזה פסול של תעשה ולא מן העשוי). קמן מפורש להדיא שדין שבעה טפחים אינו תלוי כלל בדין ישיבה, שהרי בגובה טפח אחד בוודאי אין שום אפשרות של ישיבה, ובכל זאת מכוח שבעת הטפחים יש על הגדיש שם סוכה, ובהכרח שדין שבעה טפחים אינו תלוי באפשרות הישיבה של האדם אלא הוא דין עצמי בהגדרת סוכה, וכשיטת הרמב"ם.

סוכה, שהם שיעורים אובייקטיביים), ולכן הוא קיים רק בשעת האכילה ולא בשאר הזמן. והדברים מבוארים.

לסיכום, עסקנו בסימן זה בשיעור גודלה המינימלי של הסוכה, המחזקת ראשו רובו ושולחנו, ובהבנת טעמו של דין זה. ראינו בכך שתי שיטות מרכזיות: מחד, שיטת הרי"ף המבאר זאת כגזרה דרבנן שמא יימשך אחר שולחנו, כמו בסוכה גדולה ששולחנו בתוך הבית. ומאידך, שיטת הגאונים הרואה בסוכה קטנה דירה סרוחה הפסולה מדאורייתא מפני שאינה ראויה למגורי אדם. הצגנו כמה נפקא מינות בין שתי השיטות הללו. לאחר מכן עסקנו בשיטת הרמב"ם, אשר לכאורה מזכי שטרא לבי תרי, וביארנו כי לדעתו ישנם שני דינים חלוקים: האחד – דין "ראשו רובו ושולחנו", שהוא שיעור שיסודו בגזרת חכמים שמא יימשך, כדעת הרי"ף, והשני – שמלבד זאת ישנה הגדרה עצמית לגודל הסוכה, והיא שבעה על שבעה, ופחות מכן פסולה מן התורה, וכמו שנתבאר.